

Themanieuwsbrief Bevolkingskrimp

Krimp is maar een getal. Sommige dorpen waarvan de bevolking al decennia achtereen afneemt, scoren zelfs het hoogst op leefbaarheidindicatoren. Niet het aantal mensen, maar de woning, de woonomgeving, het bestaan van een actief verenigingsleven en een hoog niveau aan sociaal-culturele voorzieningen zijn van belang voor de leefbaarheid.

Toch zullen er dorpen zijn waarbij, zonder ingrijpen, de krimp een neerwaartse spiraal zal versterken. De wijze waarop met de gevolgen om moet worden gegaan, verschilt van plaats tot plaats. Hiervoor bestaat geen blauwdruk. Ieder dorp is nu eenmaal anders. Regionale omstandigheden, sociale voorzieningen, aanwezigheid van zorg, winkelveorzieningen, scholingsmogelijkheden en bereikbaarheid variëren sterk tussen dorpen en dus ook de aanpak van krimp.

Het begint allemaal met bewustwording. Sommige dorpen denken dat het allemaal wel overwaait of dat het alleen bij de

buren plaatsvindt. Het denken in termen van bevolkingsgroei lijkt in de gedachten van dorpen de aangewezen weg om de leefbaarheid te verbeteren. Dorpsvisies met groeiscenario's van meer dan 20% zijn geen uitzondering.

Maar zijn we nou zoveel gelukkiger geworden van groei? Kijk naar de Randstad, het 'mekka' van de groei. Dure huizen op krappe percelen, vuile lucht en files. Het roer moet om en dit biedt een kans om anders naar het platteland te kijken. Een omslag van groeidenken naar kwaliteitsdenken, waarbij groei in de stad plaatsvindt en het platteland weer platteland kan zijn. Dorpen hebben in het verleden al heel wat stormen doorstaan en zijn altijd flexibel en veerkrachtig gebleken. We koersen nu aan op een kleinere, vergrijsde dorpssamenleving. Ook nu kunnen we erop vertrouwen dat dorpssamenlevingen vitaal zullen blijven, op voorwaarde dat de overheid de kracht van dorpen voldoende faciliteert.

Leeswijzer

In dit themanummer gaan we in op de gevolgen van bevolkingskrimp voor de Friese dorpen. De opbouw bestaat uit drie delen. Allereerst komen de oorzaken van krimp en belangrijke begrippen aan bod. Daarna het effect van krimp op verschillende schaalniveaus en de rode draad in het verhaal. Dit is de leeftijdsopbouw van een krimpend dorp: minder mensen, ontgroening en vergrijzing. Het tweede deel bestaat uit een aantal 'hoofdrolspeleers' uit de praktijk die aan het woord komen over de gevolgen van krimp, ontgroening en vergrijzing voor de leefbaarheid in dorpen. Het derde en laatste deel bestaat uit aandachtspunten voor dorpen en gemeenten.

Wat is krimp?

De bevolkingsontwikkeling in een land, regio of dorp wordt enerzijds bepaald door geboorte en sterfte en anderzijds door vestiging en vertrek (binnenlandse en buitenlandse migratie). Een afnemend bevolkingsaantal kan worden teruggevoerd op ontwikkelingen in deze vier onderdelen: een dalend geboortecijfer, een oplopend sterftecijfer, of een negatief migratiesaldo. Deze ontwikkelingen kunnen zich tegelijkertijd voordoen en elkaar versterken.

Wat zijn de motoren achter de krimp?

Te weinig kinderen geboren

Om te beginnen een klein testje. Neem iemand uit uw familie- of kennissenkring die voor 1968 geboren is en iemand die na 1975 geboren is. Grote kans dat de eerste nog uit een relatief groot gezin komt en de tweede uit een klein gezin. Statistisch ziet het er zo uit: in 1968 kreeg een vrouw gemiddeld 2,8 kinderen tijdens haar leven, zeven jaar later was het kindertal teruggevallen naar een blijvend laag niveau van ongeveer 1,7. Met name door de introductie van de pil op grote schaal kwam het kindertal ver beneden de 2,1 geboorten per vrouw te liggen. Dat aantal is nu juist nodig om een bevolking minimaal op hetzelfde peil te houden.

Jongeren trekken weg voor opleiding en werk

Een behoorlijk aantal jongeren verlaat het dorp om een studie te volgen en keert niet meer terug. Dit komt steeds vaker voor, omdat jonge mensen langer onderwijs

genieten. Van alle 20-25 jarigen volgt nu 45% een opleiding. Daarvoor verhuizen jongeren van het platteland naar plekken waar opleidingen zijn geconcentreerd. Na een periode in de stad te hebben gewoond, verhuist een deel naar omliggende gemeenten als er kinderen komen. Maar een groter deel van het talent stroomt alsnog door naar steden in de Randstad of naar het buitenland om werk te vinden.

Hoger sterftecijfer door de verouderende bevolking

‘We worden met zijn allen steeds ouder,’ hoor je veel. De belangrijkste oorzaak daarvan is het op leeftijd komen van de naoorlogse babyboomgeneratie, waar ook veel dorpsbewoners deel van uit maken. Met het doorschuiven van deze leeftijdsgroep naar de hogere leeftijden zal het sterftecijfer vanaf 2020 toenemen.

Illustratie: Wim Derks

Krimp in de media, van niemendalletje naar hype

In 1996 organiseerde de Nederlandse Vereniging voor Demografie een congres met als thema: ‘Een teruglopende bevolking, ramp of remedie?’ Toen al stond men stil bij de lang van te voren voorspelbare bevolkingskrimp. Verder dan een niemendalletje in de krant kwam dit congres niet; de tijd was er toen blijkbaar nog niet rijp voor. Begin 2006 veroorzaakte het rapport ‘Structurele bevolkingsdaling, een nieuwe urgente invalshoek voor beleidsmakers’ een ware mediahype. Dit rapport liet zien dat het inwonertal van de provincie Limburg al sinds 2002 daalt en gaf aan dat de provincie Fryslân in 2005 en 2006 een voorproefje nam op een komende structurele bevolkingsdaling. Sinds dit rapport hebben de media het onderwerp niet meer losgelaten. Blijkbaar moest er eerst een acute bevolkingsdaling plaatsvinden, voordat de media het oppikten. Vervolgens heeft het onderwerp in veel media de lading van een dreigend acuut onheil gekregen, terwijl de aankomende bevolkingskrimp een gelijkmatige structurele ontwikkeling is, waar we nu tijdig op kunnen anticiperen.

ÚS PLATTELÂN LIBBET

Wat zijn belangrijke demografische begrippen rond krimp?

Babyboomers

De generatie die direct na de Tweede Wereldoorlog geboren is, noemen we de babyboomers. Volgens de meeste definities is dit de generatie die geboren is tussen 1945 en 1955. In sommige definities loopt deze generatie zelfs door tot 1970. In Nederland is de naoorlogse geboortegolf in vergelijking tot omringende landen hoog geweest en heeft ook lang aangehouden. De babyboomers schuiven steeds meer op naar de oudere leeftijdscategorieën. Vanaf 2020 zal het sterftecijfer daarom toenemen.

Grijze druk

Grijze druk is een demografisch begrip dat de verhouding aangeeft tussen het aantal personen van 65 jaar en ouder en het aantal personen in de zogenaamde ‘productieve leeftijdsgroep’ van 20-65 jaar. De grijze druk zal de komende decennia toenemen. Nu behoren op elke 65-plusser nog vier mensen tot de potentiële beroepsbevolking van 20 tot 65 jaar. In 2040 zullen dat er twee zijn.

Harde krimp

Afname van het aantal inwoners en aantal huishoudens.

Huishoudensverduunning

Het afnemen van het aantal mensen per huishouden. Direct na de oorlog telde een woning gemiddeld 5 mensen. Het gemiddeld aantal mensen per woning is tegenwoordig gedaald naar 2,3. Door deze verduunning zijn er dorpen die de afgelopen vijftig jaar flink gekrompen zijn, ondanks een matige uitbreiding van de woningvoorraad. De huishoudensgrootte in Nederland zal op termijn dalen naar 2,1. Dit komt door het toenemend aantal ouderen dat een groot deel van het leven alleen woont, door relatiebreuken en in mindere mate door jongeren die uit huis gaan.

Ontgroening

Onder ontgroening verstaan we de demografische ontwikkeling waarbij het aandeel van jonge mensen in de totale bevolkingsopbouw afneemt. Op het platteland vindt ontgroening versterkt plaats door het vertrek van jongeren naar studiesteden en vervolgens naar de steden voor werk.

Urbanisatie

Toen het digitale tijdperk intrad, dachten we dat afstand geen rol meer speelde en dat bedrijvigheid naar alle hoeken van het land zou uitwaaien. Tegenwoordig blijkt dat economische bedrijvigheid zich steeds meer in steden concentreert. De moderne samenleving is een netwerk samenleving, waarbij ‘face to face’ contact belangrijk is voor het maken van ‘deals’. Bedrijvigheid in soortgelijke sectoren groept bij elkaar in stedelijke agglomeraties, met name in de Randstad. De bevolking volgt het werk en trekt hier dus ook naar toe. Dit proces noemen we urbanisatie.

Vergrijzing

Vergrijzing is het gevolg van de toename van het aantal ouderen in de samenleving. Deze trend is al decennia aan de gang en met het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd door de eerste babyboomers krijgen we vanaf 2010 een versnelde toename van de vergrijzing. Maar deze trend gaat niet oneindig door. Met het uitsterven van de babyboomgeneratie komt er landelijk gezien rond 2038 een einde aan de vergrijzing. Vanaf dat jaar zal het aandeel 65-plussers iets terugzakken van 25% naar 23% van de bevolking.

Vervangingsniveau

Om een bevolking dezelfde omvang te laten houden moet een vrouw tijdens haar leven statistisch gezien 2,1 kinderen krijgen. Dit is het zogenaamde vervangingsniveau. In Nederland schommelt het kindertal al een jaar of dertig rond de 1,7. Als het geboortecijfer onder de 2,1 ligt, zal een bevolking op termijn altijd dalen (andere factoren buiten beschouwing latend).

Zachte krimp

Afname van het inwonertal in een dorp of streek en een groter aantal woningen door de toename van het aantal huishoudens (zie huishoudensverduunning).

Hoe ziet krimp eruit op verschillende schaalniveaus?

Op Europees schaalniveau

In veel Europese landen komt bevolkingsdaling al langer voor, zoals in plattelandsgebieden van Oost-Europa, Frankrijk en Spanje. Dit zal in de toekomst doorzetten. De overheid accepteert het in deze landen min of meer als een onvermijdelijk verschijnsel en heeft niet de neiging fors in te grijpen. In Nederland is krimp een betrekkelijk nieuw fenomeen. De verwachting is dat spookdorpen, zoals wij die uit verhalen van bijvoorbeeld Frankrijk en Spanje kennen, niet zullen ontstaan in Nederland. Ons land is kleinschalig met korte afstanden tussen de kernen, een goede infrastructuur en weinig fysieke barrières. Nederland heeft bovendien een heel regelmatige structuur met goed bereikbare regionale centra op maximaal 30, 40 kilometer afstand waar voorzieningen en werkgelegenheid zich concentreren. Conditie voor spookdorpen, zoals ruimtelijk isolement en voorzieningen op grote afstand, ontbreken in Nederland.

Op Nederlands schaalniveau

Tot 2040 komen er naar schatting nog 1 miljoen mensen bij in ons land. Daarna treedt krimp in. Het westen van Nederland groeit. Logischerwijs versterkt dit de krimp die aan de randen plaatsvindt in Noord- en Oost-Groningen, delen van Fryslân, delen van Zeeland en Zuid-Limburg. Op dit moment is er al sprake van bevolkingsafname in Zeeuws-Vlaanderen, Zuid-Limburg, Noordwest-Friesland en Noordoost-Groningen. Nog voor het jaar 2025 zal naar verwachting 60% van de Nederlandse gemeenten met bevolkingsafname te maken krijgen.

Onderzoek demografische ontwikkelingen kleine kernen

Doarpswurk zet zich samen met collega-organisaties in Groningen en Drenthe in voor een onderzoek dat door de faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen uitgevoerd zou moeten worden. Dit onderzoek moet inzicht leveren in de demografische ontwikkelingen in de noordelijke provincies. Het gaat hierbij om trends als ontgroening, vergrijzing, veroudering in de kleinste, middelgrote en grote dorpen. De volgende vraagstelling staat centraal: in welke mate verschillen de huidige en toekomstige demografische ontwikkelingen in de kleine kernen van regionale demografische ontwikkelingen. Vinden krimp, ontgroening en vergrijzing in dezelfde mate plaats in kleine kernen of spelen hier tot op zekere hoogte andere processen. Zo ja, waar worden deze processen door verklaard?

Op provinciaal schaalniveau

Het totaal aantal inwoners van Fryslân zal nog tot omstreeks 2025 toenemen. Daarna gaat het aantal inwoners dalen. Tussen de gemeenten ontstaan echter verschillen. Stedelijke gebieden, zoals Leeuwarden, Sneek, Heerenveen en Drachten groeien nog door, terwijl met name de bevolking in de gemeenten in het noorden en westen van de provincie afneemt. Voor een paar gemeenten in het noorden wordt een bevolkingsafname van meer dan 12% voorspeld tot 2030. Een kleine kanttekening: op dit lage schaalniveau, neemt de onbetrouwbaarheid van de voorspellingen toe.

Op gemeentelijk schaalniveau

Uit het rapport Krimp en Groei van de provincie Fryslân van januari 2010 blijkt dat 48% van de Friese kernen tussen 2000 en 2008 is gekrompen. Dit zijn vooral de dorpen tot 2500 inwoners, over de hele provincie verspreid, met een kleine oververtegenwoordiging in het noorden en westen. De komende decennia zal de krimp opschalen naar grotere kernen en versterkt doorzetten. De nuances op gemeenteniveau kunnen echter groot zijn. In een gemeente kunnen krimpende, groeiende, vergroenende en vergrijzende kernen naast elkaar voorkomen. Vestigingsvoorkeuren van bewoners kennen een eigen dynamiek en laten zich niet gemakkelijk sturen. Aandacht voor het verschil in ontwikkeling op het laagste schaalniveau is daarom belangrijk en heeft meer onderzoek (zie kader, onderzoek demografische ontwikkelingen in kleine kernen).

ÛS PLATTELÂN LIBBET

Rapport Krimp en Groei

‘Een beeld zegt meer dan duizend woorden’, luidt een Chinees gezegde. Voor de visualisatie van krimp in kaarten, grafieken, figuren en tabellen kunt u terecht in het rapport Krimp en Groei van de provincie Fryslân. Nog meer figuren en

cijfers vindt u in de trendprognose Bevolking en Huishoudens, ook van de provincie Fryslân (januari 2010). Beide rapporten zijn te vinden op www.fryslan.nl via de knoppen ‘wonen en ruimte en ‘bevolkingsverwachting 2009-2030’.

Een krimpend Fries dorp als voorbeeld

Leeftijdscategorie	2010	2030	% verschil
0 - 14	144	115	-20%
15 - 24	77	61	-20%
25 - 44	150	100	-34%
45 - 64	196	120	-63%
65 - 74	59	165	+280%
75+	8	17	+212%
Totaal	634	578	-9%

Bovenstaande tabel laat de demografische ontwikkelingen zien voor een gemiddeld Fries dorp. Regionale trends zijn vertaald naar het lokale niveau. Als u de getallen doorrekent voor uw eigen dorp, wat betekent dat dan bijvoorbeeld voor de school, voor de peuterspeelzaal, het verenigingsleven en de woningvoorraad? De actuele bevolkingssamenstelling voor uw dorp kunt u vinden op www.cbsinuwbuilt.nl. De trends in de tabel hierboven laten zich samenvatten in bevolkingskrimp, ontgroening en vergrijzing. Vanaf de volgende pagina wordt ingegaan op de betekenis van deze ontwikkelingen voor de Friese dorpen, hiervoor zijn gesprekken gevoerd met een aantal ‘hoofdrospelers’ uit de praktijk:

André Liemborg	voorzitter dorpsbelang Hitzum	Louis Keegstra	voorzitter dorpsbelang Nes (Dongeradeel)
Frans Thissen	universitair docent Sociale Geografie op de Universiteit van Amsterdam	Rein Hagenars	directeur van de corporatie Wonen Noordwest Friesland
Jeen Akkerman	voorzitter dorpshuis De Kiekenhof in Oude-/Nieuwehorne	Saskia van der Kamp	programmaleider Wonen bij de provincie Fryslân
Leo Vogels	erelid meerdere verenigingen Tzummarum	Tabbe van der Zwaag	manager vastgoed Zorggroep Pasana
Lieuwe Heeringa	bestuurslid van dorpsbelang Tzummarum		

Wat betekent krimp voor leefbaarheid in dorpen?

Verdere verschraling voorzieningenniveau

Anders dan veel mensen denken verdwijnen de meeste voorzieningen niet primair door krimp, maar door autonome processen, zoals schaalvergroting en individualisering. Krimp kan echter bestaande processen versnellen. Schaalvergroting betekent dat de positie van de stad of regionale kern als aanbieder van voorzieningen en werkgelegenheid steeds sterker wordt. Het hierna komende voorbeeld van het verdwijnen van een bankfiliaal in een dorp, illustreert hoe het proces van schaalvergroting in zijn werk gaat. Dit is een citaat van een bankdirecteur uit het boek: Een jongen van het dorp, door Chris van Esterik, uitgeverij Bert Bakker (2003).

‘Schaalvergroting is een onvermijdelijk proces. Want de bedrijven worden groter en complexer en hebben daardoor heel andere behoeften aan diensten en behoeften van de bank dan het kleine bedrijf van vroeger. Wanneer je als bank wilt blijven bestaan moet je dus ook je dienstverlening specialiseren. Als je één specialist op een bank neerzet kun je er net zo goed geen neerzetten. Want die wordt niet gevoed door kennis en ervaring van collega's. Eén adviseur is geen adviseur. Op de bank in Opheusden (kleine kern, Betuwe) zaten zes mensen in een gebouw van vier miljoen. Iedereen begrijpt dat je een gebouw niet kan onderhouden met zo weinig mensen. De nieuwe fusiebank telt nu meer dan tweehonderd medewerkers en bevindt zich in Heteren (regionaal centrum).’

Individualisering is een ontwikkeling in de huidige maatschappij, waarbij mensen zich steeds minder zien als lid van een groep, bijvoorbeeld het dorp, en steeds meer als een uniek en onafhankelijk individu. Door deze ontwikkeling is zelfs het verenigingsleven op termijn niet gebaat bij groei van het dorp, aldus Frans Thissen, van de Universiteit van Amsterdam.

‘Het elastiek van mensen met het dorp wordt steeds losser. Als ze op zaterdag willen voetballen, kiezen ze een vereniging in een ander dorp. Als ze maandag niet kunnen volleyballen, kiezen ze een ander dorp, waar het op donderdag kan. Of mensen vestigen zich ergens, maar blijven lid van de vereniging in de oude woonplaats.’

Veel mensen zien het verdwijnen van voorzieningen als een aanslag op de leefbaarheid. Volgens Thissen hangt dit af van het type dorpsbewoner. ‘Dorpsbewoners met als referentiekader het autonome dorp van vroeger (zie kader, van autonoom dorp naar woondorp) interpreteren het verlies van voorzieningen negatief. Ze hanteren de volgende denklijn: als we groeien, houden we het voorzieningenniveau in stand en dat is goed voor de leefbaarheid.’

Dat deze redenering niet realistisch is, blijkt uit de geschiedenis van de afgelopen decennia. De huisarts, de bank, de winkel etc. zijn verdwenen, terwijl er in veel dorpen wel fors is bijgebouwd. Als we deze lijn doortrekken zullen dorpen zich ook realiseren dat bouwen om voorzieningen in stand te houden een heilloze weg is.

Woonfunctie

Ter relativering: uit een onderzoek in Zeeland blijkt dat er geen eenduidige relatie is tussen de aanwezigheid van voorzieningen en de leefbaarheid, zoals bewoners die ervaren. Ook volgens Thissen is het voorzieningenniveau niet meer doorslaggevend voor de leefbaarheid. Volgens hem is de kwaliteit van woningen en de kwaliteit van de woonomgeving de basis voor leefbaarheid.

‘Dorpen moeten in eerste instantie werken aan de woonfunctie. Mensen zijn bijzonder gevoelig voor overlast, stank, lawaai en gevaar. De woonomgeving moet een gevoel van veiligheid met zich meebrengen. Met een goede woonfunctie kan lokale betrokkenheid vanzelf ontstaan, dit staat geheel los van krimp. Dorpen hebben een goede uitgangspositie. Als het er op aan komt, wint het dorp glansrijk van de stad. De sociale controle is bijvoorbeeld afgenomen en in balans gekomen met wat mensen willen. Vanuit een goede woonfunctie kunnen zelfs nieuwe voorzieningen ontstaan door initiatieven vanuit de gemeenschap.’

Als de woonfunctie de basis voor leefbaarheid vormt, hoe kunnen dorpen hier dan aan werken tegen een achtergrond van krimp?

Woonfunctie-Verpauperde panden

Vraaguitval als gevolg van krimp kan tot verpaupering, waardevermindering en onverkoopbaarheid van panden leiden. Verkrottende panden tasten het gevoel van leefbaarheid van bewoners aan.

Bij het ontwikkelen van de woonfunctie hoort daarom ook het aanpakken van verpauperde panden. In Tzummarum, gemeente Franekeradeel, zijn recent successen behaald. Lieuwe Heeringa, bestuurslid van dorpsbelang Tzummarum: ‘In het kader van het project Aanpak Rotte Kiezen* en op aandrang van ons, is de gemeente een aanschrijvingsbeleid gestart van eigenaren. Deze zijn ook daadwerkelijk panden gaan opknappen. We zijn er nog niet, maar zijn blij met de vooruitgang die is geboekt.’

Verkrotting voorkomen is natuurlijk beter dan genezen. Voor de toekomst moeten er financiële en organisatorische oplossingen worden gevonden voor het uit de markt halen van onverkoopbaar onroerend goed van particuliere eigenaren. Een sloopsubsidie bijvoorbeeld, ‘of het betalen een ‘verwijderingsbijdrage’ voor het slopen van een oud pand bij het betrekken van een nieuwbouwwoning,’ oppert Saskia van der Kamp, programmaleider Wonen bij de provincie Fryslân. Voor de courante woningvoorraad zou een kwaliteitsslag te maken zijn door bijvoorbeeld het instellen van particuliere woningverbeteringssubsidie.

Woonfunctie-Landschap, recreatie en toerisme

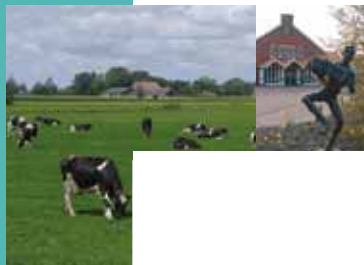
Bij de woonfunctie hoort ook de kwaliteit van het omringende landschap. Uit onderzoek naar bewonersvoorkeuren blijkt dat semi-open landschappen, zoals de Friese wouden een sterke aantrekkingskracht hebben op mensen die het roer om willen gooien. Maar ook open kleilandschappen, zoals Noord- en West-Fryslân hebben potentie, meent Rein Hagenaars, directeur van de corporatie Wonen Noordwest Friesland. ‘Alle partijen zullen moeten samenwerken om ons gebied mooier te maken. Als Noordwest Fryslân aan kwaliteit wint dan heeft het een grote aantrekkingskracht op mensen. Als het hier bevalt, komen toeristen misschien terug om hier te wonen.’ Toerisme kan naast een stimulans voor de woonfunctie een belangrijke factor in de plattelandseconomie worden, denkt Hagenaars.

‘Als er meer toeristen komen, dan zorgt dat voor brood op de plank bij mensen. Het bevaarbaar maken van de Noordelijke Elfstedenroute is hierbij een belangrijke impuls voor ons gebied. Maar nu moeten we het ook goed doen. Er moet voldoende vertier zijn langs het traject en het hele toeristische pakket moet op een professionele manier gecoördineerd en vermarkt worden.’ Ook Thissen zet in op toerisme. Volgens hem zal dit zelfs de nieuwe economische ‘drager’ moeten worden van het platteland.

Van autonoom dorp naar woondorp

Vroeger waren de meeste bewoners geboren en getogen in het dorp. Voor het werk en vrijetijdsactiviteiten waren ze aan het dorp gebonden. Vanwege de beperkte mobiliteit waren bewoners ook grotendeels op de voorzieningen in of nabij het dorp aangewezen. Dit noemen we het autonome dorp. Functioneel raakt het dorp vanaf de jaren zeventig steeds meer ‘uitgehouden’. Voorzieningen en arbeidsplaatsen verdwijnen en komen op steeds grotere afstand van het dorp te liggen. Tegelijkertijd ontdekken steeds meer stedelingen het dorp als woonplek, waardoor de bevolkingssamenstelling verandert. Dorpen bevinden zich nu in een overgangsproces van autonoom dorp naar een woondorp, waarin de woonfunctie centraal komt te staan. In dit overgangsproces wordt de leefbaarheid ter plaatse verschillend beoordeeld. De aanwezigheid van voorzieningen geldt als voorwaarde voor leefbaarheid in autonome dorpen en voor bewoners die het autochtone dorp als referentiekader hanteren. Vanuit het perspectief van het woondorp worden voorzieningen echter niet als voorwaarde voor lokale leefbaarheid beschouwd maar in toenemende mate als het resultaat van initiatieven vanuit een dorpsamenleving die het dorp als leefbaar beoordeelt op grond van de woonfunctie.

* In het project ‘Aanpak Rotte Kiezen’ werkte Doarpswurk samen met vier Friese woningcorporaties, te weten: Woningcorporatie Dongeradeel (nu Thús Wonen), Welkom (nu Elken), Wonen Noordwest Friesland en Woon Friesland. Doarpswurk en de corporaties vonden elkaar in de wens verpauperde panden aan te pakken.

In de praktijk profiteren ook met name de dorpen zelf van toeristisch-recreatieve ontwikkeling, het ondersteunt het bestaande voorzieningenniveau, zoals in Tzummarum. ‘Op een groot recreatiepark aan de rand van het dorp bevinden zich 220 kavels met daarop chalets en bungalows. Daardoor hebben we onder meer een goedlopende supermarkt, bakkerswinkel en cadeauwinkel,’ zegt Heeringa. Toeristisch-recreatieve ontwikkeling kan zelfs nieuwe voorzieningen opleveren, zoals in Tzummarum. Met het bevaarbaar maken van de vaarten die vanuit het dorp aanhaken op de Noordelijke Elfstedenroute kan er ook een jachthaven voor passanten komen, zodat een nieuwe voorziening voor het dorp hier hand in hand gaat met de ontwikkeling van toerisme. Heeringa vindt dat toeristen al reden genoeg hebben om het terpenlandschap van Noordwest Fryslân te verkennen.

‘Nabij het dorp bevindt zich bijvoorbeeld een bunker uit de Tweede Wereldoorlog. Een stichting die onder de vleugels van dorpsbelang ontstond, werkt aan de renovatie en de inrichting van deze bunker tot educatiecentrum.’ Hagenaars roemt ook het mentale effect van toerisme. ‘Toerisme zorgt voor bewustwording en trots bij de lokale bevolking, en dat is mooi meegenomen.’

Woonfunctie-Sociale samenhang

Niet alleen de ‘hardware’, maar ook de ‘software’ van een dorp hoort bij het ontwikkelen van de woonfunctie. De kracht van een prettig sociaal dorps woonklimaat mag niet onderschat worden. Dit werkt proactief tegen krimp. Jongeren die het goed hebben gehad, willen bijvoorbeeld graag bij elkaar blijven en zoeken met elkaar een plaats in het dorp, zoals in het Noord-Friese Nes (Dongeradeel). Louis Keegstra, voorzitter dorpsbelang: ‘Sommige mensen hadden Nes al afgeschreven toen er veel woningen te koop stonden, maar in Nes zijn veel van de huizen gekocht door onze keetjeugd. In deze keet was het zo gezellig dat het zelfs jongeren uit omliggende dorpen trok. Deze groep krijgt nu kinderen. We hebben nu het hoogste aantal kinderen in tien jaar. Maar jammer genoeg is de school in 2006 gesloten.

Ons geheim? Dat is dat er in ons dorp veel samenhang is, mensen voelen zich hier thuis. Wij organiseren van alles en communiceren goed met alle partijen in het dorp. Er heerst een positieve energie in het dorp. Deze winter nog met al die sneeuw. Even een belronde en met twintig vrijwilligers hebben we alle oudere bewoners uit de sneeuw bevrijd.’ Sociale samenhang is echter niet alleen een bindende factor voor zittende bewoners. Ook nieuwkomers willen zich aan een dorp verbinden. Dorps heeft tegenwoordig een positieve bijklank. Nieuwe bewoners vallen voor de sociale cohesie, het gekend worden, de hulpvaardigheid, de zelfwerkzaamheid en zelfredzaamheid van dorpen, maar komen ook voor de rust. Men wil de hectiek van het stedelijk leven kunnen opzoeken om zich vervolgens weer terug te trekken in een overzichtelijke en rustige woonomgeving. Zo kiest men het dorps milieu als uitvalsbasis.

Dorpsvisie

Werken aan de woonfunctie is gelukkig niets nieuws voor dorpen. Een snelle blik op een aantal dorpsvisies levert de volgende inventarisatie op: lommerrijke dorpsentrees, sociale dorpspleinen, verkeersremmende maatregelen, dorpsommetjes, fietspaden, dorpsbossen, accentueren cultureel erfgoed, nieuwe speelplekken, het verenigingsleven, omgangsvormen en het aanpassen van de woningvoorraad. Allemaal projecten in het verlengde van de woonfunctie.

Dorpshuis

Er is één voorziening die het meest van betekenis is voor de leefbaarheid: een plek waar bewoners elkaar kunnen ontmoeten en de ruimte hebben voor het ontplooiën van gemeenschapsinitiatieven. Dit kan een school, een sportkantine, een café of een andere lokaliteit zijn. In de meeste Friese dorpen vervullen dorpshuizen deze functie. Hagenaars over de betekenis van dorpshuizen. ‘Als mensen elkaar kunnen ontmoeten gebeurt er wat. Mensen bedenken van alles met elkaar.’ Thissen voegt eraan toe dat ook een ontmoetingsplek buiten van belang is. ‘Een sportveld of een echt dorpsplein.’

Krimp al tussen de oren?

Op 1 februari 2010 vond het Grote Leefbaarheidsdebat plaats dat Doarpswurk in samenwerking met de Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij organiseerde. Ruim 250 vertegenwoordigers van dorpshuizen en dorpsbelangen, politici en diverse organisaties in Fryslân kwamen voor dit debat naar Leeuwarden. Als onderdeel van het programma konden de deelnemers met stemkastjes reageren op prikkelende stellingen, waar de nuance met opzet uit was weggelaten. De uitslag kon meteen worden gefilterd op ‘bloedgroep’. Bij de stelling ‘Krimp, slopen of bouwen?’ bleek dat van de 90 vertegenwoordigers van dorpshuizen en dorpsbelangen, 66% sloop uiteindelijk accepteert als een manier om leefbaarheid in dorpen te behouden, 34% stemde tegen de stelling. Op de stelling ‘Ook zonder een school is een dorp leefbaar’ waren de dorpsorganisaties meer verdeeld: 48% was het hiermee eens en 52% was tegen.

Wat betekent vergrijzing voor dorpen?

Veranderende bouwopgave

Met het opschuiven van de babyboomgeneratie naar de oudere leeftijdscategorieën, zal het aantal ouderen in de Friese dorpen de komende decennia fors toenemen. Hagenaars merkt de vergrijzing in zijn werkgebied nu al. ‘80% van de woningen is voor gezinnen gebouwd, maar 80% van de vraag is op dit moment van een- en twee-persoonshuishoudens, waaronder veel ouderen.’ De vergrijzing vergroot de vraag naar geschikte ouderen-woningen met huishoudensverdunding als versterkend proces. Van der Kamp, illustreert dit proces als volgt: ‘Als er van een stel één iemand overlijdt, is nog steeds een woning nodig, alleen nog maar bezet door één persoon.’ Door deze huishoudensverdunding is er in eerste instantie sprake van ‘zachte krimp’, een bevolkingsdaling waarbij een uitbreiding van de woningvoorraad nodig is. Het zal echter niet alleen gaan om nieuwe woningen, ook de bestaande woningvoorraad komt in aanmerking voor herstructurering, doordat veel dorpen kampen met een overaanbod aan gezinswoningen. ‘Een direct gevolg van de bevolkingsexplosie van na de oorlog,’ aldus Hagenaars. Van der Kamp: ‘De bestaande woningvoorraad is bij lange na niet geschikt voor ouderen. Vanaf 2010 gaan we het gesprek aan met gemeenten over deze kwalitatieve opgave.’

Niet elke woning is echter geschikt om aan te passen aan de wensen van ouderen. Hagenaars: ‘Woningen die moeilijk aanpasbaar zijn of waar geen vraag meer naar is, zullen we uit de markt moeten halen.’ Het huisvestingsvraagstuk voor ouderen wordt beïnvloed

door de extramuralisering van de zorg. ‘Mensen met lichte beperkingen zullen in de toekomst niet meer gemakkelijk naar een verzorgingshuis kunnen, denkt Tabe van der Zwaag, manager vastgoed Zorggroep Pasana. ‘De overheid trekt zich terug uit de zorg, dit betekent dat mensen in de toekomst langer zelfstandig moeten wonen, als ze weinig beperkingen hebben. Dit zijn de mensen met een rollator, die gebruik maken van maaltijdbezorging en hulp bij het wassen krijgen. Het gaat om de categorie die nog geen verpleegzorg nodig heeft. De ouderen tot 80 jaar, grofweg.’ In dorpen zal het erom gaan dat ouderen zo lang mogelijk zelfstandig kunnen blijven wonen, zodat ze zo laat en zo weinig mogelijk een beroep doen op de schaarser wordende zorg. De uitgangspunten in onze moderne samenleving zijn echter niet ideaal, vindt Tabe van der Zwaag. ‘Traditionele netwerken van familie en burenhulp vallen steeds meer weg. Eenzaamheid en isolement zullen belangrijk thema’s worden in de toekomst.’ Slimme combinaties van wonen, zorg en welzijn moeten ervoor zorgen dat mensen in de toekomst met plezier kunnen wonen waar ze willen, in de vorm die ze willen, en met de zorg die ze nodig hebben. Het volgende voorbeeld in het dorp Nieuwehorne laat zien dat dorpshuizen hier een centrale rol in kunnen spelen.

Dorpshuis De Kiekenhof: de spil in zorg en activiteit

Nieuwehorne is een dorp in Zuidoost Fryslân dat samen met het zusterdorp Oudehorne ongeveer 2500 inwoners heeft. Plaatselijk Belang, bedacht in samenwerking met

dorps huis De Kiekenhof, Woningcorporatie Arqin (nu Accolade) en zorgkantoor Aardema in 2003 een integraal wonen-welzijn-zorg concept. Met de ver-/nieuwbouw van dorps huis De Kiekenhof verrees er direct naast een appartementencomplex met geschikte woningen voor ouderen: gelijkvloerse eenheden, drempelvrij, met grote rollatorvriendelijke ruimtes.

In overleg met de partners is ervoor gekozen om het activiteitenaanbod te concentreren in het dorps huis. Jeen Akkerman, voorzitter dorps huis De Kiekenhof vindt het een succes: 'Het dorps huis is binnen handbereik en de ouderen zijn er voor hun activiteiten helemaal op gericht. Ze kunnen er terecht voor de ouderensoos, koersbal, biljarten en voor incidentele activiteiten. Gelukkig ondersteunde de corporatie onze wens om het welzijnsaanbod in het dorps huis te concentreren. Hiervoor hebben we ook extra middelen gekregen.'

Het dorps huis heeft als vaste huurders onder meer een fysiotherapeut, een peuterspeelzaal en een zorgkantoor. Met name dat laatste is erg prettig, Akkerman: 'De ouderen hebben het idee dat er op hen wordt gelet. Aardema Thuiszorg kan alle vormen van zorg leveren. Als er wat is, dan is de zorgverlener dichtbij. Het contact met de peuters brengt trouwens ook veel plezier.' De ouderen die hun intrek namen in het complex woonden voorheen verspreid in het dorp, waarbij ze elkaar nauwelijks tegen kwamen. Akkerman: 'Nu helpen ze elkaar en nemen ze elkaar mee naar het dorps huis.'

Clusters van wonen-welzijn-zorg

Met de toename van de vergrijzing komt de benodigde schaalgrootte voor een cluster van wonen-welzijn-zorg ook voor dorpen in beeld die een maatje kleiner zijn dan Nieuwehorne. De toenemende aandacht voor schaalverkleining in de zorgsector na decennia van schaalvergroting, kan hierbij een stimulans zijn.

Ouderen zijn grootverbruikers van zorg-, cultuur-, en welzijnsvoorzieningen. Voor dorps huizen biedt dit kansen op nieuwe huurders (soms in wisselbezetting), zoals fysiotherapeuten, virtuele loketten, doktersruimte, pedicure en zorgsteunpunten. Het biedt ook nieuwe kansen voor nieuwe activiteiten als knutselclubs, computercursussen, koorrepeties, gezamenlijk eten, theateroptredens,

ouderensoos, themabijeenkomsten. Met steun van professionele partijen kunnen deze nieuwe functies en activiteiten een belangrijke peiler vormen onder de exploitatie.

De benodigde schaalgrootte voor deze clusters kan echter alleen gehaald worden in de wat grotere dorpen, meent Tabe van der Zwaag: 'Voor vier ouderen kun je niets organiseren. Voor de kleinste dorpen dienen we in te zetten op de bereikbaarheid van de welzijnsvoorzieningen in de centralere dorpen. Gemiddeld is deze afstand maar vier kilometer.' Voor het verlenen van zorg geldt de omgekeerde richting. Van der Zwaag: 'Vanuit de zorgsteunpunten die we gaan krijgen in de wat grotere dorpen kunnen we de mensen aanvliegen in de kleine kernen en zorg op maat leveren.'

Zowel Van der Zwaag en Hagenaars hameren op de integraliteit van planvorming in dorpen. Van der Zwaag: 'Combinaties van wonen-welzijn-zorg zijn in het verleden te veel hap-snap ontstaan.' Hagenaars reageert: 'Samenwerking is echt het toverwoord. Haal als dorp zoveel mogelijk partijen aan tafel en maak gezamenlijk een plan.'

Met een integraal wonen-welzijn-zorg-plan ben je er echter nog niet als dorp. Ouderen voelen zich bij afnemende mobiliteit genooddacht te verhuizen naar streekcentra. Voor een deel komt dit ook door een verkeerde perceptie, doordat ze slecht op de hoogte zijn van de verschillende vervoersmogelijkheden. Een gerichte PR-campagne kan dit doorbreken. Een betere afstemming van het Wmo-vervoer, de Plusbus, de regiotaxi en het openbaar vervoer op de vervoersbehoeften van ouderen is nodig. Een belangrijk aandachtspunt hierbij is ook de verbinding tussen de dorpen met de voor deze dorpen belangrijke centrumdorpen in de regio. In de wens tot zelfredzaamheid hechten ouderen ook veel waarde aan een supermarkt en assistentie bij kleine klusjes.

Vrijwillige zorginitiatieven

Sommige dorpen hebben echter niet het vertrouwen dat corporaties, zorginstellingen en projectontwikkelaars tot een kleinschaligere ordening van de zorg komen. Uit onvrede over de schaalvergroting en verzakelijking van de zorg ondernemen deze dorpen steeds meer initiatieven op het terrein van zorg. Soms zijn dorpen alleen bezig om een vrijwillige 'meitinker' op dorpsniveau te krijgen: een aanspreekpunt op dorpsniveau voor informatie, advies en

verwijzing op het gebied van wonen, welzijn en zorg. Maar het kan ook verder gaan, zoals in het Brabantse Elsendorp.

Zorg in Elsendorp

Elsendorp is een Brabants dorp van ruim 1000 inwoners waaruit 75-plussers wegtrokken. Veel inwoners hadden niet het gevoel dat ze oud konden worden in Elsendorp. Er was onvoldoende zorgaanbod. Degenen die wel bleven zagen op een dag wel vier verschillende mensen die werkten voor vier verschillende zorgverleners. Al die verschillende gezichten leidde tot veel onrust, onbegrip en verwarring bij de ouderen. De Elsendorpers vonden dat het zo niet langer kon en besloten zelfzorg te gaan organiseren. Drie vrijwilligers uit het dorp helpen bewoners nu bij het

maken van dorpsvisies, woonvisies, ouderenvisie en plannen voor multifunctionele dorps huizen (zie pagina 14).
- Onderzoek met andere noordelijke provincies en Rijksuniversiteit Groningen naar krimp op dorpsniveau om deskundigheid te vergroten

huishouden, de persoonlijke verzorging en verlenen zelfs verpleegkundige zorg.

Er is een betaalde coördinator die de opgeleide vrijwilligers uit Elsendorp aanstuurt en tevens de schakel is met de formele zorg. De bewoners oordelen positief over de betrokkenheid, de korte lijnen en de kwaliteit van de zorg. De ouderen blijven nu tot de laatste snik. Deze zelfzorgorganisatie is onderdeel van een groter project, waarin seniorenwoningen, een gemeenschappelijke ruimte en een zorgsteunpunt zijn opgenomen. Doordat Elsendorp nu ouderen aan zich weet te binden zijn voorzieningen als huisarts en winkel zelfs weer teruggebracht. In 2007 won Elsendorp de landelijke dorpsvernieuwingsprijs.

krimpperspectief

- Themabijeenkomsten over krimp (zowel op regionale, gemeentelijke en dorps schaal)
- Landelijke bijeenkomst over integratie krimpperspectief in dorpsplannen

Wat betekent ontgroening voor dorpen?

Sluiting van scholen

Geen voorziening die zoveel emoties losmaakt als de dorps school. De school betekent veel in het leven van dorps bewoners. Sluiting van de school is een pijnlijk proces. Toch zullen er door de ontgroening nog veel van deze pijnlijke keuzes gemaakt moeten worden. Nu al moet 45% van de kernen met minder dan 1500 inwoners het doen zonder basisschool. Binnen deze categorie zijn het vooral de dorpen met minder dan 500 inwoners die geen school hebben. Dit geldt voor tweederde van deze dorpen. Momenteel staat een kwart van alle Friese basisscholen op de wip: 16% zat in 2008 onder de opheffingsnorm van 23 leerlingen en 8% zit minder dan 20% boven die norm. De komende jaren komen die kleine scholen verder onder druk te staan. De al ingezette daling van het aantal

kinderen gaat volgens de prognoses door tot 2020. In dat jaar zullen er in Fryslân ruim 10% minder basisschoolleerlingen zijn dan nu: van 73.000 naar minder dan 66.000. In landelijke gebieden is de daling sterker en houdt deze langer aan. Er zijn plattelands gemeenten waar het aantal basisschoolleerlingen met een vijfde deel zal afnemen. Daarbij komt nog dat de scholen in Fryslân een stuk kleiner zijn dan elders in het land. Een gemiddelde school heeft hier 134 leerlingen, tegen 225 in heel Nederland. Zelfs in typische plattelands provincies als Groningen (146) en Drenthe (159) zijn de scholen gemiddeld minder klein. Voor het dorp Hitzum heeft de dalende trend van het aantal leerlingen binnenkort al gevolgen. Voorzitter dorps belang André Liemborg: 'Op 1 augustus 2010 gaat

onze school dicht, nadat we jarenlang op de wip hebben gestaan.' Hij accepteert krimp als een natuurlijk gegeven. 'Na een lange procedure zijn er nu eindelijk vier nieuwe huurwoningen gerealiseerd. Maar we beseffen ook wel dat we daarmee op lange termijn niet de school kunnen behouden. We worden allemaal ouder in het dorp, en omdat jongvolwassenen wegtrekken hebben we steeds minder kinderen in het dorp.' Niet alle dorpen nemen de gevolgen van krimp voor lief en willen met groeiscenario's het tij keren en de school overeind houden. Van der Kamp, van de provincie Fryslân, vindt dit niet de goede weg. 'In een dorpsvisie lees ik dat het dorp wil groeien om de school in stand te houden. Dorpen moeten zich realiseren dat er dan in andere dorpen niks meer kan. Deze groei gaat ten koste van buurdorpen. Dit soort scenario's zijn nu niet meer realistisch. Dat moeten dorpen wel beseffen.' Thissen vult aan: 'Bouwen voor gezinnen is bovendien oneigenlijk beleid dat er te gemakkelijk van uitgaat dat in die huizen ook gezinnen gaan wonen.' Het zijn echter niet alleen demografische factoren die zorgen voor het sluiten van dorpsscholen. Volgens Thissen wordt sluiten van de dorpsscholen ook veroorzaakt door de dorpsbewoners zelf.

Hoe belangrijk is de dorpsschool voor de leefbaarheid?

Volgens Thissen is niet het voorzieningsniveau, maar de woonkwaliteit bepalend voor leefbaarheid. Hij noemt ter illustratie het voorbeeld van het dorp Serooskerke op Schouwen-Duiveland in Zeeland waar de school werd afgebroken. Hiervoor in de plaats kwamen ruim tien nieuwbouwwoningen, waar nota bene vooral gezinnen met schoolgaande kinderen kwamen wonen. De aantrekkelijkheid van het dorp en de woonomgeving was bepalend. De kinderen gaan met een door bewoners zelf georganiseerde vervoersvoorziening naar een school in een naburig dorp. Onderzoekers van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) komen tot vergelijkbare conclusies, zolang het om aantrekkelijke woondorpen gaat. De kenmerken van zulke dorpen: relatief hoge huizenprijzen, aantrekkelijk dorpsbeeld, veel nieuwkomers uit stedelijke omgevingen die dorpsbindingen aan willen gaan en initiatiefrijk zijn. De sluiting van een basisschool wordt meestal niet als een groot gemis ervaren, zolang er een alternatief in een naburig dorp is, concluderen de onderzoekers van de RUG. Volgens de onderzoekers van de RUG ligt het anders als het gaat om 'marginale woondorpen'. Deze dorpen hebben een minder aantrekkelijk dorpsbeeld, lagere huizenprijzen en hogere doorstroom. Nieuwe bewoners komen niet voor het gemeenschapsleven, maar voor de rust en ruimte. De autochtone bewoners willen uit alle macht de laatste voorzieningen overeind houden. Verdwijnen van de basisschool leidt tot een nieuwe psychologische klap en wordt ervaren als leefbaarheidverslechtering.

'Veel dorpsbewoners zijn steeds minder trouw aan de eigen school. Nu veel vrouwen zijn gaan werken brengen ze de kinderen ergens op hun dagelijkse pad naar een school in een ander dorp. Dit komt ook doordat ouders steeds vaker een bewuste keuze maken voor een bepaald type school, Montessori of Jenaplan, bijvoorbeeld.' Hij heeft een duidelijke visie op de toekomst van de kleine scholen. 'De gemeente doet er goed aan in te zetten op brede scholen in de centralere dorpen. Hier moeten goede haal- en brengfaciliteiten zijn, want steeds meer ouders zetten hun kind af bij school op weg naar het werk. De scholen moeten daarom goed in de tijd-ruimte pad passen van ouders. Van gemeenteambtenaren hoor ik deze visie ook, maar ze durven dit niet met de mond te belijden naar hun inwoners. De gemeente zou dorpsbelangen bij elkaar moeten roepen om hierover te praten.' Doemt met deze visie het beeld van leerfabrieken op het platteland op? Thissen vindt dit een brug te ver. 'De scholen moeten ook weer niet te groot worden, ze moeten wel de menselijke maat behouden. Pedagogen kunnen helpen om de juiste maatvoering aan te geven.'

ÚS PLATTELÂN LIBBET

Veerkracht dorp in 'bestseller'

In de bestseller 'It Wrede Paradys' beschrijft Hylke Speerstra levensgeschiedenissen van Friese landverhuizers. Een van de verhalen heet 'It brutsen doarp' en gaat over het dorp Tzummarum. Na de Tweede Wereldoorlog verloor dit dorp in korte tijd 200 van de 1600 inwoners. Jonge ondernemende mensen vertrokken en de ouderen bleven achter. Voor de emigranten waren er legio vertrekmotieven. Speerstra noemt onder meer de geloofstegenstelling, de landbouwmechanisatie, teruglopende visserij en de scherpe sociale tegenstelling tussen bouwboeren en arbeiders. De schrijver gebruikt het lot van het christelijke fanfarekorps De Bazuin als metafoor voor de impact op het dorp. Op het hoogtepunt van de emigratiegolf telde het korps nog maar 16 leden. Het orkest dat eerder vol trots door de hoofdstraat marcheerde durfde zich niet meer buiten te vertonen: er waren te veel goede blazers vertrokken. Ondanks dat de muziekvereniging De Bazuin op sterven na dood was, blijkt deze over een opmerkelijke veerkracht te bezitten. Anno 2010 is De Bazuin een goedlopende vereniging die mensen uit omliggende dorpen weet te binden en prijzen haalt op concoursen. Ook in bredere zin blijkt het verenigingsleven over veerkracht te beschikken (zie kop 'veranderend verenigingsleven'). Lieuwe Heeringa van dorpsbelang merkt dat er tegenwoordig opnieuw leeftijdsspecifieke migratie plaatsvindt. 'Voor universitair opgeleiden is hier te weinig werk en voor HBO-ers ligt Tzummarum vaak niet centraal genoeg.' 'Maar er is ook een tegengestelde beweging,' zegt Heeringa, 'nieuwelingen vestigen zich hier juist voor de rust, ruimte, frisse lucht en de betaalbare woningen.' Bovendien blijkt geboortegrond te trekken. Sommige Tzummarumers nemen de lange reistijd naar werk voor lief of komen juist terug. De website oudtzummarum.nl is een belangrijk houvast voor emigranten van over de hele wereld. Beheerder Leistra wordt via de e-mail overspoeld met vragen over de ruim 4000 foto's.

Veranderend verenigingsleven

Het verenigingsleven heeft zich altijd aangepast aan veranderende omstandigheden en is kansrijk als het kan meebewegen met de veranderende bevolkingssamenstelling. Leo Vogels, dorpsman en erelid van meerdere verenigingen in Tzummarum, ziet de mogelijkheden van de vergrijzing nu al. 'Er zijn weliswaar vier verenigingen verdwenen, maar verenigingen die relatief veel ouderen trekken zijn vrij nieuw en floreren, zoals de biljartverenigingen en koersbal. Maar ook buiten demografische ontwikkelingen zijn succesfactoren te vinden,' aldus Vogels. 'Met goede accommodaties merken we dat verenigingen de wind in de zeilen krijgen. En steeds meer verenigingen lukt het om geloofstegenstellingen te overbruggen.' Er is echter wel een belangrijke 'maar,' zegt Vogels: 'Het vinden van voldoende bestuurlijk kader is een groot probleem'. Mogelijk kan de demografie ook hier een handje

helpen. Er ontstaat binnenkort een grote groep tamelijk vitale ouderen die, niet meer aan werk gebonden, over voldoende tijd beschikt. Die groep vormt straks circa een kwart van de bevolking in dorpen. Het zijn mensen die een goede stimulans voor de leefbaarheid in dorpen kunnen vormen en de dragers van het verenigingsleven kunnen zijn. Op de langere termijn schuiven deze vitale ouderen echter door naar de kwetsbare leeftijdscategorieën. En niet alle verenigingen zullen bovendien de draai richting ouderen kunnen maken. Veel sportverenigingen zijn bijvoorbeeld eigenlijk jeugdverenigingen met een volwassen 'kop' erop. Ook de steeds losser wordende verbinding met het lokale kan voor veel verenigingen problemen op gaan leveren. De kwaliteitsvraag zal sterker en bepalender gaan worden voor het keuzegedrag van mensen. Verenigingen die sfeer, betrokkenheid, een kwaliteitsaccommodatie en organisatie kunnen bieden, staan het sterkst.

Aandachtspunten voor dorpen

Zet in op specifieke dorpskwaliteiten

Te veel dorpsvisies zijn onderling inwisselbaar en geven te weinig invulling aan de specifieke dorpskwaliteiten. Het gaat daarbij om de vraag waar de onderscheidende dorpskracht ligt en hoe het dorp daar op in kan zetten. Heeft het dorp potentie om een senioredorp te worden? Of kan het juist een sport-, kunstenaars-, toeristisch dorp, bedrijvig dorp of forensendorp worden? Positioneer je daarmee en zoek daarin samenwerking en afstemming met omliggende dorpen. Dorpen kunnen daarbij aansluiten bij natuurlijke samenwerkingsrelaties die als gevolg van geografische nabijheid zijn ontstaan. Op terreinen waar samenwerking minder voor de hand ligt, zal afstemming in de toekomst nadrukkelijker gezocht moeten worden. De onderlinge afhankelijkheid zal namelijk toenemen. Leg de visies naast elkaar: Wie krijgt wat? Welke voorziening is nodig om te worden behouden? Wat kunnen we beter aan een ander laten?

Maak een ouderenvisie

Maak als nadere uitwerking van de dorpsvisie een ouderenvisie, waarin de volgende vraag centraal staat: kunnen ouderen in de toekomst prettig wonen in het dorp? Een geschikt instrument hiervoor is de Wmo-scan, waar Doarpswurk momenteel aan werkt. Deze scan besteedt eerst aandacht aan het woningaanbod, openbaar vervoer, de voorzieningen (zoals winkels en horeca) en de eerstelijnsgezondheidszorg. En behandelt vervolgens aspecten van het dorpsshuis, zoals de toegankelijkheid (intern en extern), de instructie van vrijwilligers en medewerkers en het activiteitenaanbod. Een onderdeel van het proces is ook een analyse van relevante beleidsnotities, zoals het Wmo-beleid en het accommodatiebeleid van de gemeente. De scan sluit af met concrete aanbevelingen en een taak- en rolverdeling voor betrokken partijen.

Maak een woonvisie

Maak een woonvisie als verdiepingsslag op het thema wonen in de dorpsvisie. Met een woonvisie kunt u uw wensen inbrengen bij een eventuele herstructurering van het dorp. Centraal hierin staat de vraag hoe het dorp daarbij aan woonkwaliteit kan winnen. Het kan bijvoorbeeld gaan om vragen als: Wat zijn de minst gewilde plekken? Kan bij sloop het landschap meer het dorp in gehaald worden, zodat meer mensen in het groen kunnen wonen? Willen we meer 'lucht'

in het dorp? Moeten er meer parkeerplaatsen komen? Hoe kunnen we zichtlijnen herstellen op bijvoorbeeld de kerk? Onderdeel van het proces dat door Doarpswurk begeleid wordt, is het kennis nemen van plannen van overheden en corporaties en het betrekken van deskundigen. Een woonvisie is bovendien een geschikt instrument om de integratie in het dorp te bevorderen. Bij een woonvisie staat de identiteit van het dorp centraal. Uit recente ervaringen in Zuidwest Fryslân blijkt dat zowel autochtone bewoners als nieuwkomers op dit thema goed zijn te mobiliseren.

Werk actief aan imago

Krimp lijkt tegenwoordig bijna een hype. Helaas is het beeld dat media naar buiten brengen vaak negatief. Dit beeld doet geen recht aan de vele dorpen waar (met de gemeente, woningcorporaties, zorginstellingen) bewoners samen aan leefbaarheid werken. Laat je als dorp niet negatief wegzetten in de media, maar werk actief aan beeldvorming en richt een PR-commissie op die successen uitdraagt. Draag ook in persoonlijke contacten de positieve energie van het dorp uit.

Combineer functies slim

De al ingeslagen weg van clustering van voorzieningen en accommodaties rond multifunctionele dorpshuizen biedt kansen om het afnemende draagvlak op te vangen en de sociale cohesie te versterken. Door de vergrijzing ontstaan er in dorpshuizen bovendien kansen voor nieuwe functies. Betrek zoveel mogelijk (professionele) partijen bij het maken van een plan. Lange termijnvisie, afstemming op het voorzieningenniveau in de regio en het inspelen op maatschappelijke ontwikkelingen zijn belangrijk voor de duurzaamheid van de combinaties. Maar let op: niet alle functies zijn te combineren en er zijn grenzen aan wat vrijwilligers aankunnen bij bestuur en beheer van multifunctionele dorpshuizen.

Wees in beeld bij woningcorporaties

In de fusiegolven kunnen corporaties vervreemden van het lokale niveau. En dat is juist het niveau waar fijnmazige kennis kan worden verkregen, noodzakelijk om scherp te beoordelen welke investeringen nodig zijn op dorpsniveau. Met de krimp is een omslag van aanbodgericht naar vraaggericht in de woningbouw noodzakelijk en deze kan niet zonder betrokkenheid van dorpsorganisaties verlopen.

U kent de lokale situatie en kan helpen bij lokaal maatwerk. Een belangrijke voorwaarde voor succes is een corporatie die dorpsgericht georganiseerd is.

Flexibiliseer het verenigingsleven

Verenigingen zullen in de toekomst (nog) meer moeten samenwerken. Om het schaarse bestuurlijke kader efficiënter te benutten kan een penningmeester bijvoorbeeld voor meerdere verenigingen gaan werken. Intern zal het verenigingsleven moeten flexibiliseren. Mensen binden zich niet graag voor langere tijd aan een bestuursfunctie, maar zijn wel bereid om zich in te zetten voor een kortdurend project. Als ze daarbij aangesproken worden op individuele kwaliteiten zijn meer mensen te mobiliseren dan tot nu toe het geval is. Met de vergrijzing komt er bovendien een groep aan van vitale ouderen van 60 tot 80 jaar die een enorm leden- en vrijwilligerspotentieel in zich heeft.

Aandachtspunten voor gemeenten

Faciliteer kleinschalige bedrijvigheid

Kleinschalige bedrijvigheid is belangrijk voor de leefbaarheid in dorpen. Lokale ondernemers sponsoren bijvoorbeeld vaak activiteiten en verenigingen in het dorp. Met een glasvezelkabel als belangrijke voorwaarde liggen er kansen voor kleine dienstverlenende bedrijfjes die niet (meer) persé in de stad hoeven te zitten. Deze kunnen prima onderdak vinden in boerderijen die door de schaalvergroting in de landbouw beschikbaar komen voor herbestemming. Bestemmingsplannen moeten wel de juridische ruimte geven aan dergelijke functieveranderingen. En om investeringsdruk te houden, moeten ondernemers meer mogelijkheden krijgen om hun bedrijf in dit soort panden te vestigen. De toenemende vergrijzing biedt ook kansen. Steeds meer particuliere ondernemers zien brood in het geschikt maken van een oud pand voor kleinschalig groepswonen voor dementerende ouderen. Het dorp kan dan profiteren van de zorgstructuur die daarmee in het dorp komt.

Faciliteer het dorpsshuis

Door het sluiten van scholen, cafés, en de ontkerkelijking krijgt het dorpsshuis een steeds prominenter rol in het

Investeer in mobiliteit en bereikbaarheid

Meer voorzieningen zullen op grotere afstand van het dorp komen te liggen. Voor vitale, mobiele mensen zal dit weinig problemen geven. Maar de uitdaging is dat ook andere groepen de voorzieningen kunnen bereiken. Neem daarbij de uitgangspunten van de Wmo als leidend principe: iedereen moet mee kunnen doen. De afstemming van het vervoersaanbod op de vervoersvraag van verschillende groepen is hierbij voor verbetering vatbaar. De knelpunten op het gebied van openbaar vervoer kunt u aanhangig maken bij ROCOV Fryslân. Deze organisatie behartigt de belangen van de gebruikers van het openbaar vervoer in Fryslân. Doarpswurk is vertegenwoordigd in het bestuur. Nieuwe verkeersbewegingen in het bereiken van scholen bieden ook aanknopingspunten: schoolbussen die op de terugweg ouderen meenemen of ouders die kinderen afzetten en tegelijkertijd een vrijwillige vervoersbrigade vormen. Creatieve oplossingen die dorpsbewoners samen bedenken voor vervoersvragen kunnen de sociale cohesie gaan versterken.

sociaal-culturele leven van het dorp. Deze dominante positie wordt bevestigd in meerdere onderzoeken, waarin het dorpsshuis als dé essentiële voorziening naar voren komt. Voor het voortbestaan van een dorp als gemeenschap is het dorpsshuis van levensbelang. Het ondersteunen en faciliteren van vrijwillige bestuurders moet daarom topprioriteit zijn. De al ingeslagen weg van clustering van voorzieningen en accommodaties rond multifunctionele dorpshuizen biedt kansen de positie verder te versterken.

Faciliteer actief burgerschap

De overheid wil meer aan burgers overlaten, maar belijdt dit te vaak alleen met de mond. De actieve rol van dorpsbewoners moet beter gefaciliteerd worden. Dit betekent bijvoorbeeld participeren in en regisseren van dorpsvisietrajecten en het financieel steunen van projectinitiatieven. Dorpsbelangen zijn de belangrijke spil in participatie van dorpelingen. Steun ze dan ook door middel van een organisatie- en een activiteitenbudget. Geef bewoners de ruimte om initiatieven en activiteiten verder te brengen. Die ruimte kan bestaan uit kennis ondersteuning en geld ter vervanging van bestaande voorzieningen. Elk dorp heeft zijn

eigen kansen. Stimuleer deze optimaal door het aanstellen van een dorpencoördinator die bruggen kan bouwen tussen dorpen en de gemeentelijke organisatie.

Accepteer verschil in dynamiek per dorp

Accepteer dat de dynamiek per dorp kan verschillen. Krimp is weliswaar een regionale trend, maar kan per dorp heel anders uitpakken. Bewoners hebben nu eenmaal hun eigen woonvoorkeuren. Ga hier flexibel mee om en luister naar bewoners. Heb oog voor behoeften vanuit het dorp. Zet dorpen niet op slot, maar met lokaal maatwerk kan er kleinschalige ruimtelijke ontwikkeling plaatsvinden. Door de veranderende bevolkings-samenstelling zijn herstructurering, seniorenwoningen en levensloopbestendig bouwen opties die voor de hand liggen.

Stimuleer kwetsbare dorpen

In gebieden met een sociaal-economische achterstand kan krimp een bestaande negatieve spiraal versterken in bepaalde dorpen. Degenen die het zich kunnen permitteren zullen hun verlies nemen en vertrekken. En dat zijn nu juist de mensen die veel kunnen bijdragen aan de sociale vitaliteit in een dorp. Verpaupering dreigt als juist de sociaal zwakste bewoners achterblijven en goedkope huurwoningen nieuwe kansarmen aantrekken. Deze dreigende splitsing tussen sterke en zwakke dorpen is een maatschappelijk gezien ongewenste ontwikkeling. Probeer sociale cohesie en leefbaarheid in kaart te brengen en maak beleid om dit te beïnvloeden.

Faciliteer vrijwillige zorginitiatieven

Als reactie op de schaalvergroting en verzakelijking van de zorg, ondernemen bewoners steeds meer initiatieven en activiteiten op het terrein van de zorg. Gemeenten en professionele zorgverleners moeten in de toekomst de inzet van deze actieve vrijwilligers kunnen ondersteunen. Zij moeten zichzelf de volgende vraag stellen: hoe kunnen wij aanvullend zijn op de wens tot zelfredzaamheid en de wil tot ondersteuning van kwetsbare bewoners vanuit de gemeenschap zelf? Gemeenten kunnen bijvoorbeeld scholingsmogelijkheden aanbieden voor vrijwillige 'meitinkers' in het kader van Wmo-beleid.

Tot slot

De dorpse manier van leven blijft mensen trekken. In het verenigingsleven weten autochtone bewoners en nieuwkomers elkaar vaak verrassend goed te vinden. Met elkaar geven ze vorm aan waarden als samenwerking, betrokkenheid, verantwoordelijkheid, hulpvaardigheid en gemoedelijkheid in hun dorp. Mensen die hun basis hebben in zo'n dorp, zullen dit een leven lang bij zich dragen en later misschien wel terugkeren naar hun dorp. In onze open samenleving zullen dorpen in de toekomst nog veel nieuwe inwoners kunnen begroeten. Hierbij gaat het met name ook om mensen van middelbare leeftijd die het 'roer'

Maak een voorzieningen-spreidingsplan met de dorpen

Besluitvorming over de toekomst van voorzieningen in krimpgebieden moet gebaseerd zijn op een zorgvuldig proces, waarbij bewoners en gebruikers betrokken zijn. Het gaat immers om hun directe woon- en leefomgeving. De uitkomst van het proces moet een plan zijn voor een gemeente/regio met aandacht voor de spreiding van onderwijs, welzijn, zorg, cultuur, educatie en gemaksdiensten. In dit voorzieningenspreidingsplan staat waar de inwoners van de dorpen terecht kunnen voor de noodzakelijke voorzieningen. Dit plan biedt de basis om de knelpunten met betrekking tot de beschikbaarheid en bereikbaarheid van diensten van verschillende groepen op elkaar af te stemmen. Ook kan het plan de basis vormen voor gestructureerde vormen van samenwerking tussen de verschillende aanbieders van diensten en de daarvoor benodigde accommodaties. Om draagvlak voor het voorzieningenspreidingsplan te krijgen, zal samenwerking met dorpsbelangen moeten worden gezocht. Een belangrijk hulpmiddel zijn de dorpsvisies, waarin de dorpen zelf kunnen aangeven wat voor hun situatie gewenste ontwikkelingen zijn. Een gezamenlijk dorpsvisietraject van de dorpen onder regie van de gemeente, met aandacht voor bevolkingsprognoses en feitelijke informatie, kan voor het juiste gevoel voor krimp zorgen bij de dorpen. Laat dorpen, in dit traject, bij conflicterende voorzieningensen, gezamenlijk naar oplossingen zoeken.

Colofon

Nieuwsbrief Doarpswurk

Jaargang 5, nummer 16

Mei 2010

Redactie

Foppe Jorna

Maeike Lok

Janny van der Molen

Nynke Talstra

Oplage

1.800 exemplaren

Vormgeving

Groot Haar + Orth

Leeuwarden

Druk

Grafisch bedrijf Hellinga

Leeuwarden

Copyright

Overname van (delen van)

artikelen en nadrukken is

toegestaan, zolang de bron

wordt vermeld.

Doarpswurk

Buorren 28

9012 DH Raerd

(Boarnsterhim)

T 0566 - 625 010

F 0566 - 602 555

info@doarpswurk.nl

www.doarpswurk.nl